

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ВСТУП

Перед сучасною освітою стоїть безліч завдань, які передбачають не просто забезпечення учнів якісними знаннями, а й формування компетентної особистості, здатної до адекватної оцінки оточуючих подій, спроможної творчо вирішувати поставлені перед нею завдання. Безперечно, життя додає нових штрихів до сьогоднішніх ідеалів: ми знаходимося в постійному політичному круговерті, підпадаємо під вплив і релігії, і нових культурних утворень... Як в такому безмежному світі залишитися особистістю з чіткими моральними переконаннями, гідним патріотом, мати власне бачення подій, які оточують?

Можна з впевненістю сказати, що саме в літературі комплексно і систематично можна вирішувати завдання, які є актуальними в умовах сьогодення. Створити осередок творчості та пошуку на уроці – ось головна мета, яка стоїть на першому місці.

Саме тому основною проблемною темою в контексті викладання зарубіжної літератури в 5-11 класах є: «Використання технологій критичного мислення на уроці зарубіжної літератури»

Актуальність розкриття визначеної проблеми полягає в завданні педагога – сприяти активному навчанню учнів і розвитку в них активного мислення, адже ми прагнемо, щоб учні не просто запам'ятовували навчальний матеріал, а запитували, досліджували, творили.

Здатність до співпраці є найважливішою умовою критичного мислення, скільки вона підтримує діалог, спільну мету і взаємне вивчення цінностей.

В рамках уроків із зарубіжної літератури, побудованих на засадах критичного мислення, вирішується завдання сучасного підходу до навчання та виховання учнів. Навчити дітей мислити критично - означає правильно поставити запитання, направити їх увагу в правильне русло, вчити самостійно робити висновки та знаходити рішення.

Сучасні учні з цікавістю виконують ті види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу та самостійність, і потребують розумового напруження, винахідливості та творчості. Протягом уроків літератури відшукуються здібності у дітей, розвиваються найменші прояви їхнього таланту.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У сучасному середовищі рівень освіти, її вплив на особистісний розвиток дитини значною мірою залежить від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, які розвивають діяльнісний підхід до навчання. Доктор педагогічних наук О.Пехота зазначає, що «...вибір освітньої технології – це завжди вибір стратегії, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи вчителя з учнем».

Одним з таких підходів є формування під час навчання навичок критичного мислення, яке разом із фаховою і соціальною компетентністю забезпечує конкурентноздатність і мобільність освіченої людини на ринку праці, її готовність жити і працювати в умовах неперервних змін.

При запровадженні технологій критичного мислення знання засвоюються набагато краще, адже, за словами О. Ісаєвої, «інтерактивні методи розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошук її вирішення». Сьогодні в наукових джерелах можна знайти різні визначення критичного мислення. Так, на думку С.Терно, «критичне мислення – це здатність використовувати певні прийоми обробки інформації, що дозволяють отримувати бажаний результат».

В. Макаренко та О. Туманцова вважають, що критичне мислення має такі характеристики:

- самостійність (мислення носить індивідуальний характер);
- постановка проблеми (розв'язання проблеми стимулює людину мислити критично);
- прийняття рішення;
- чітка аргументованість (підкріплення рішення переконливими аргументами);
- соціальність (людина живе у соціумі, тому позиція доводиться в результаті спілкуванні, диспуті, дискусії).

Таким чином, можна стверджувати, що критичне мислення – це процес, який найчастіше починається з постановки проблеми, продовжується пошуком і осмисленням інформації. Закінчується прийняттям рішення щодо розв'язання поставленої проблеми.

Можна виділити певні умови, створення яких здатне спонукати і стимулювати учнів до критичного мислення:

- час;
- цінування думок інших;
- очікування ідей;
- віра в сили учнів;
- спілкування;
- активна позиція.

Одним із провідних аспектів, що характеризує критичне мислення – творчість. Рушійна сила творчості – протиріччя, їхнє вирішення – зміст творчості, а задоволення потреб – її мета. Але для прийняття ефективних і вірних за своєю суттю рішень процес творчого мислення повинен бути доповнений критичним осмисленням, а критичне осмислення – умінням знаходити в явищі нові ідеї, цінності, думки. Тому неможливо відокремити критичне мислення від творчого, як стверджували Г.Ліндсей, К.Халл, Р.Гомсон, «творче мислення спрямоване на творення нових ідей, а критичне виявляє їхні недоліки і дефекти. Отже, результатом розвитку критичного мислення є творча особистість».

Існують певні закономірності у формуванні критичного мислення учнів, тому умовно урок з використанням технологій розвитку критичного мислення поділено на такі фази: виклик, осмислення, рефлексія.

Перша стадія (виклик) – актуалізує наявні знання учнів, збуджує інтерес до теми; саме під час цієї стадії формулюється проблема та визначаються цілі вчення матеріалу.

Друга стадія (осмислення) полягає в осмисленні нового матеріалу, відбувається основна змістовна робота учня з текстом, причому поняття «текст» варто розуміти досить широко.

Третя стадія (рефлексія) в технології розвитку критичного мислення це – міркування або рефлексія. Під час цієї стадії учень повинен осмислити вивчений матеріал і сформулювати свою особисту думку, ставлення до досліджуваного матеріалу. На думку учителя-методиста О.Гетьман, «читання і рефлексія за нормального процесу розуміння збігається. Учень сприймає текст рефлектуючи. Остаточна рефлексія – це досвід, що виникає у процесі сприйняття, розуміння, змістотворення тощо. Саме про цей результат і говорив С.Курганов у своєму дослідженні. Саме на це і спрямовані прийоми роботи з учнями на стадії рефлексії.

О.Пометун зазначає, що «така структура є обов'язковою і під час користання інших інноваційних технологій.

І.Хроменко під час застосування технології критичного мислення зазначає різні фази:

Етапи уроку	Способи реалізації
Фаза актуалізації	<ul style="list-style-type: none"> – актуалізація вже наявних знань з теми (залучення пам'яті, інтелекту); – пробудження пізнавальної діяльності; – самостійне визначення учнями напрямків у вивченні нової теми: постановка питання, висування пропозиції, обговорення мети уроку
Фаза побудови знань	<ul style="list-style-type: none"> – осмислення нової інформації, критичне читання та письмо; – робота з текстом (художнім, критичним, науковим, публіцистичним; робота з підручником); – ідейно-художній аналіз твору; – лекція або бесіда, перегляд відео; – літературні дослідження творчі роботи;
Фаза консолідації	<ul style="list-style-type: none"> – обговорення; – систематизація; – переоцінка; – нове тлумачення отриманих знань;

Умови, що сприяють розвитку критичного мислення учнів:

- повага до особистості учня;
- рефлексивність навчання та самооцінка;
- використання навичок критичного мислення для вирішення інформальних завдань, проблем, що виходять за рамки одного предмету чи навчального процесу;
- зміст та діяльність по розвитку критичного мислення;
- питання та завдання, спрямовані на мислення високого рівня (аналіз, синтез, оцінку);
- використання конкретних стратегій критичного мислення;
- робота з різними джерелами знань (різними точками зору);
- орієнтованість на постановку запитань різного рівня.

Виокремлюють шість ключових елементів критичного мислення:

- 1) уміння мислити;
- 2) відповідальність;
- 3) формулювання самостійних суджень;

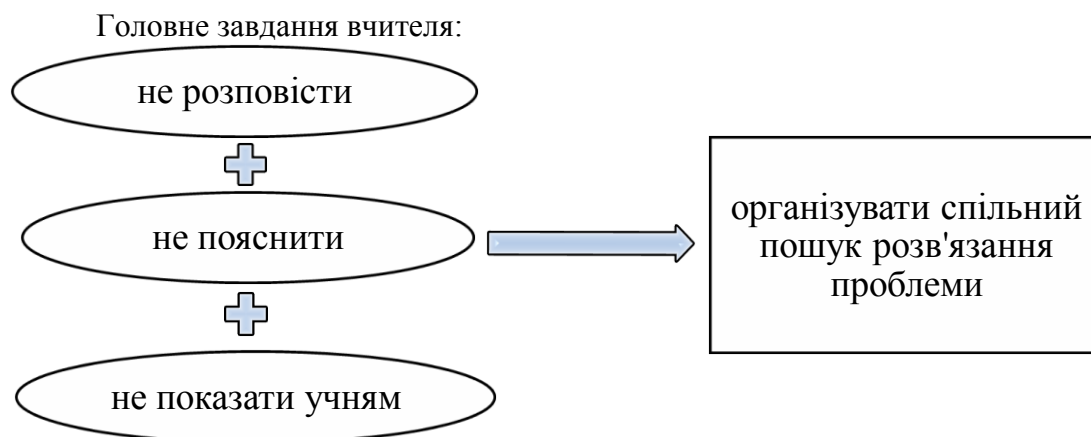
4) критерії оцінки ідей у процесі їх аналізу чи критики;

5) самокорекція;

6) увага та апелювання до контексту.

Під час проведення уроків із застосуванням теорії розвитку критичного мислення потрібно дотримуватися таких принципів:

- використання завдань, розв'язання яких потребує вищого мислення (аналіз, порівняння, узагальнення тощо);
- процес навчання організовується як дослідження;
- взаємодія учень-учень, учень-вчитель повинна базуватися на активній мовленнєвій діяльності;
- спонукання до вироблення власних суджень через застосування певних прийомів мислення.

Розвиток критичного мислення досягається завдяки застосування різних методичних стратегій, які використовуються на різних етапах уроку.

Метод **«Мозкова атака»** – це ефективний метод колективного обговорення пошуку рішень, що здійснюється через вільне накопичення ідей певної теми, вираження поглядів усіх учасників обговорення.

Метод **«Символічне бачення»** – ця стратегія полягає у знаходженні або /іриудові учнем зв'язків між об'єктом та його символом.

Метод **«Вільне письмо»** – використовується для того, щоб надати учням можливість в письмовій формі висловитися з теми, що вивчається і надати можливість учителеві оцінити думки дітей. Ці відповіді використовуються під час планування наступного уроку.

Метод **«Сенкан»** – це вислів, який складається з п'яти рядків:

I рядок – іменник (тема);

II рядок – два прикметники (означення теми);

III рядок – три дієслова (дія пов'язана з темою);

IV рядок – фраза з чотирьох слів (розуміння теми або ставлення до теми);

V рядок – іменник – висновок (синонім теми);

Метод **«Метод прес»** – використовується на будь-якому етапі уроку:

- учні висловлюють свою думку: «Я вважаю...»
- пояснюють причину такої точки зору: «Тому що...»
- наводять приклад додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: «Наприклад...»
- узагальнюють, формують висновки: «Отже...», «Таким чином...».

Метод **«Асоціативний кущ»** – учні колективно створюють опорно-логічні схеми, ланцюжки, узагальнюючі таблиці.

Метод **«П'ятихвилинне есе»** – невеличкий твір, який ставить перед учнями два завдання:

- написати, що дізналися з теми;
- поставити запитання: «Що залишилось незрозумілим».

Ці відповіді вчителі можуть використовувати під час планування наступного уроку.

Метод «*Дискусія*» – обмін думками з певної проблеми. Організація дискусії може бути пов'язана з груповою роботою. Результат дискусії залежить від ґрунтовного оволодіння учнями необхідною навчальною інформацією.

Можлива схема проведення дискусії :

- постановка проблеми – формування груп учнів – розподіл функцій та завдань у групі – обговорення пропозицій щодо розв'язання проблеми – підведення підсумків.

Методичними прийомами виступають «Входження в урок», інтерактивні нотатки», складання схем, метод «Драматичні ролі», методики «Займи позицію», «Дискусійна шкала».

Після вивчення матеріалу в кожного учня формується свій погляд на подію. Ці види діяльності допоможуть нам з'ясувати, які позиції можуть існувати в класі щодо вивченого питання, як учні засвоїли дану тему, який матеріал їм найкраще запам'ятався. До того ж, кожен матиме можливість обґрунтувати свою позицію, порівняти свої думки з поглядами інших.

Щоб навчитися критично і правильно мислити, необхідно навчитися ставити продумані запитання. Правильно сформульоване запитання може допомогти зіставити факти й проаналізувати свої думки. Запитання, поставлені з метою допомогти іншим, відомі як «запитання Сократа». Вони домагають уважно слухати опонента, щоб оцінити його висловлювання та сформулювати логічні запитання.

Використання цих та інших прийомів створює можливості для формування в учнів навичок критичного мислення, які пов'язані з умінням добувати, опрацьовувати та використовувати інформацію з різних джерел, а також викладати результати її аналізу в стислій формі. Таким чином, учні на уроці охоплені активною творчою навчальною діяльністю, залучені до процесу самонавчання, самореалізації, вчаться спілкуватись, співпрацювати, критично мислити, відстоювати свою позицію.

РОЗДІЛ II. ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ КРИТИЧНОГО ЯСЛЕННЯ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (ІЗ ВЛАСНОГО ДОСВІДУ)

*В уроці, як і в житті,
має бути все реальним – від почуттів до дій.*
М.Г.Бондаренко

В кожному уроці я маю бачити перш за все дитину з її потребами та інтересами, вміннями та талантами, дослідженнями та оригінальністю...

Тому я постійно використовую різноманітні методи розвитку критичного мислення в учнях на різних етапах уроку в 5-11 класах:

5-й клас:

Тема: «Світ дитинства» (Е.Портер «Полліанна»)

Форми роботи:

1. Проблемні запитання:

- чи є в романі негативні герої?
- які відбулися зміни з мешканцями міста після того, як там оселилася Полліанна? – Назвіть персонажів і прокоментуйте ці зміни.

2. «Ланцюжок асоціацій»:

- з ким із героїв твору пов'язане кожне слово (доброта, вірність, милосердя, радість, сміх)?
- написати, які події і образи викликали позитивні асоціації, які нейтральні, а які негативні.

3. Складання порівняльних характеристик літературних героїв: Тома Соєра і Полліанни (у формі гри «Цікавий марафон»)

4. Диспут: «Чи щасливі наші друзі Том і Полліанна?»

5. Складання сенкану (або грона) про героя твору.

6-й клас:

Тема: «Людські стосунки» (В.Короленко «Сліпий музикант»)

Форми роботи:

1. Проблемні ситуації:

- Як до Петруся ставилися його рідні?
- Що було найкраще для становлення хлопчика?
- Яку роль відіграли мандрі до Почаївської лаври в становленні Петра?

2. Компаративне завдання:

- Порівняйте враження Петруся від мистецтва Йохима та його матері.
- Порівняйте образи Єгорія і Романа, Єгорія та Петра.

3. Творчі завдання:

- Розказати від імені Евеліни про зростання та пошуки Петруся.
- Розказати від імені Петруся ,про що він думав під час повернення з монастиря.

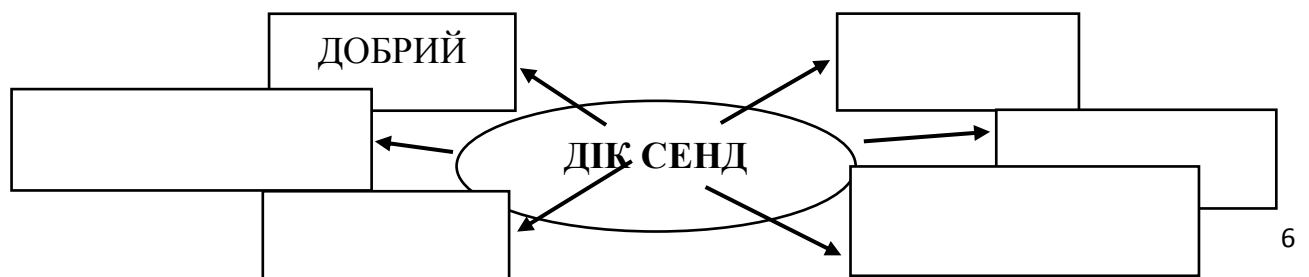
4. Дискусія:

- Що таке моральний вибір у житті?
- Який вибір роблять для себе герої твору?

Тема: Ж. Верн «П'ятнадцятирічний капітан»

Форми роботи:

1. «Асоціативний кущ» з опорним словом «Дік Сенд»

7-й клас:

Тема: «Літературний детектив» (Е.По «Золотий жук», А.Конан-Дойла «Пістрява стрічка»)

Форми роботи:

1. Проблемні запитання:
  - Чому Легран був упевнений, що скарб ще не знайшли?
  - Які предмети наштовхнули Леграна на думку про скарб?
  - Чи досить було тільки розшифрувати криптограму, щоб знайти скарб?
2. «Вільний мікрофон»:
  - Назвати риси характеру, необхідні для розкриття будь якої таємниці.
  - Чим відрізняються оповідання Е.По і А. Конан-Дойла?
  - Що зацікавило на уроці?
3. «Мозковий штурм»:
  - Скласти схему розслідування в оповіданні «Пістрява стрічка».
  - В чому полягає закон детективного жанру?

8-й клас

Тема: «Дон Кіхот» (Мігель де Сервантес Сааведра)

Форми роботи:

1. Дослідницькі завдання:
  - Знайти елементи сатири, пародії у творі.
2. Творчі роботи:
  - «Чи є місце таким, як Дон Кіхот, у нашому житті?».
  - «Чи можливе донкіхотство в ХХІ столітті?» (есе).
3. Створення міні -проектів:
  - «Втілення образу Дон Кіхота у творах мистецтва»

9-й клас

Тема: «М.В.Гоголь «Шинель»»

Форми роботи:

1. Проблемні запитання:
  - Чи могло бути життя Башмачкіна іншим?
  - Чи є подібні проблеми актуальними сьогодні?
  - Якими можуть бути шляхи вирішення цих проблем?
2. Творчі роботи:
  - Написання сенканів, етюдів, есе «Гоголь і життя»
3. «Кола Вена»:
  - образ «маленької людини» – порівняльна характеристика Акакія Акакійовича (М.В.Гоголь «Шинель») та Максима Максимовича (М.Ю.Лермонтов «Герой нашого часу»).
4. Складання грона за темою «М.В.Гоголь».
5. «Щоденник подвійних нотаток»:
  - учні записують свої міркування щодо розуміння тексту.

11-й клас

Тема : Ернест Хемінгуей «Старий і море»

Форми роботи:

1. «Вільний мікрофон»:
  - «У біографії письменника найбільше вразив той факт...»
  - «Повість «Старий і море» справила на мене...»
2. «Мозковий штурм»:
  - Визначити теми та проблематику повісті «Старий і море»
3. Творча робота:
  - Скласти уявні діалоги між старим і морем.

– Скласти гроно «образ Сантьяго».

Таким чином, я спонукаю учнів до співпраці, в процесі роботи звертаю увагу на психологічну комфортність, індивідуальний підхід до учнів. На уроках намагаюсь створювати сприятливий психологічний клімат який допомагає взаєморозумінню з учнями, стимулює розвиток духовного потенціалу особистості.

ВИСНОВКИ

Освіта XXI століття – це розвиток та виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем.

Технологія розвитку критичного мислення допомагає у формуванні покоління, здатного навчатися впродовж усього життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства.

Василь Сухомлинський говорив: «Коли дитина на власному досвіді переконується, що кожне явище має свою причину, її мислення набуває дуже цінної риси: вона намагається знайти, пояснити причину кожного явища». З огляду на слова педагога, зрозуміло, що основним результатом навчання має бути вміння учнів думати критично.

Використання технологій критичного мислення вносить істотні зміни в діяльність вчителя та розвиток учня як особистості, ставить нові вимоги до професійної майстерності викладання предмета, вимагає певної організації роботи під час навчального процесу.

Ми розуміємо, що сучасному суспільству потрібна інформована особистість, яка здатна вимогливо оцінювати свої думки, виявляти самокритичне ставлення до своїх дій.

Основне завдання вбачаю в тому, щоб навчити своїх вихованців творчо і критично мислити, полюбити сам процес зародження нової думки. Подальша робота за теорією критичного мислення буде спрямована на удосконалення тих методів і прийомів, що викликали труднощі в реалізації.

Арсенал методичних стратегій дуже цікавий, тому є поле для активної педагогічної діяльності. На мою думку, вчитель повинен створювати творчий процес, якщо він буде, – то буде і результат.

Зазначені вище методики роботи з учнями мають великий потенціал, реалізація якого створює оптимальні умови для формування ключових компетентностей учнів, здатних ефективно адаптуватися в складних сучасних умовах.

На цьому шляху я розраховую на співпрацю зі своїми колегами з вивчення даної технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гетьман О.Г. Кожному учню прищепити вміння естетично сприймати художній текст / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - 2004. - №11. - С. 9.
2. Гузь О.О. Діалог має стати основним методом навчання на уроках літератури / Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. - №12. - С. 10.
3. Ісаєва О.О. Інноваційні технології у викладанні зарубіжної літератури в школі / Всесвітня література в середніх навчальних закладах т.и. - 2005. - №9. - С. 3.
4. Линдсей Г., Халл К., Томпсон Р. Творческое и критическое мышление. - [Электронный ресурс]
5. Пехота О.М. Освітні технології: навч.-метод. посіб / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. / За заг. ред. О.М. Пехота. - К.: А.С.К., С. 11.
6. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. - К.: Генеза, [Електронний ресурс]
7. Терно С.О. Критичне мислення – сучасний вимір літературознавчої освіти / С.О.Терно. Запоріжжя: Просвіта, 2009. - с.5-7.
8. Хроменко І. Використання технології розвитку критичного мислення на уроках світової літератури / Зарубіжна література в навчальних V ж.-2011.-№6.-С. 37-38.